

Den nya svenska sinnessjuklagens bestämmelser rörande kriminalpatienter.

Redogörelse av Professor ALFRED PETRÉN, Uppsala.

Med 1931 års ingång har en ny sinnessjuklag trätt i kraft i Sverige. Denna lag innehåller ett särskilt kapitel med bestämmelser »angående undersökning av tilltalade samt angående intagning och utskrivning av straffriförklarade m. m.«. Innan jag lämnar en redogörelse för dessa bestämmelser, vilka torde vara av särskilt intresse för denna tidskrifts läsare, må några ord nämnas om lagens allmänna intagningsbestämmelser samt om dess klagorättsbestämmelser.

Om intagning å ett sinnessjukhus bestämmer helt och hållet den för sjukvården ansvarige läkaren, till vilken skriftlig ansökan om intagning skall ställas. En nyhet i lagen är, att sådan kan göras av den sjuke själv. Gäller sådan ansökan intagning för vård, erfordras icke någon akt utöver själva ansökningshandlingen, men om någon begär intagning för observation (exempelvis för erhållande av läkarbetyg för hävande av förmynderskap eller för vinnande av lysning i och för ingående av äktenskap, där sådan vägrats på grund av tidigare sinnessjukdom o. s. v.), erfordras därjämte en redogörelse för de omständigheter, som föranlett ansökan.

Göres ansökan om intagning å sinnessjukhus icke av den sjuke själv, erfordras — liksom hittills varit fallet — läkarbetyg av en vid sinnessjukhuset ifråga icke anställd läkare samt av trovärdiga personer i enlighet med av medicinal-

styrelsen fastställt formulär meddelade uppgifter angående den sjuke. Sistnämnda akt, i lagen benämnd levnadsberättelse, fordras dock icke före intagningen, därest den inremitterande läkaren intygat, att den sjuke är i trängande behov av vård å sinnessjukhus.

Förutom rätten till frivilligt ingående å sinnessjukhus innehåller lagen även en annan nyhet, vilken emellertid syftar till skydd mot farliga sinnessjuka. Då det icke alltid är möjligt att vid en tillfällig undersökning avgöra, om sinnessjukdom föreligger eller icke, har sålunda polismyndighet fått rättighet att föranstalta om att en person, av vilkens uppträdande »uppenbarligen framgår, att han är farlig för annans personliga säkerhet eller eget liv«, blir intagen å sinnessjukhus för observation. Sådan ansökan skall dock åtföljas av — förutom polisförhørsprotokoll, utvisande de omständigheter, som föranlett densamma — läkarintyg av innehåll att »anledning finnes till antagande«, att vederbörande är sinnessjuk.

Som synes är lagen byggd på den principen, att ingångande formaliteter — som utmärka vissa länders lagstiftning på området — få hindra ett snabbt intagande å sinnessjukhus, då det ofta är av stor vikt, att de sinnessjuka så fort som möjligt få en ändamålsenlig vård, och det understundom även är av vikt för samhället, att en sinnessjuk utan dröjsmål blir omhändertagen. Garantien för att en medborgare icke utan fog blir berövad sin frihet genom kvarhållande å sinnessjukhus har lagen i stället sökt vinna — förutom genom hittillsvarande bestämmelse om en överinspektör för sinnessjukvården, som minst en gång årligen skall besöka varje sinnessjukhus — genom införandet av en särskild klagoinstans, benämnd sinnessjukanämnden. Denna skall, enligt lagens föreskrift, bestå av fem personer, nämligen chefen för medicinalstyrelsen som självskriven ledamot och fyra av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter, av vilka två skola vara i sinnessjukvård särskilt kunniga läkare och en vara eller hava varit ordinarie innehavare av domarämbete.

Enligt särskilt stadgande i lagen är den, som för vård intagits å sinnessjukhus, oförhindrad att insända framställningar till medicinalstyrelsen, sinnessjuknämnden och överinspektören för sinnessjukvården. Vad sinnessjuknämnden beträffar, får dess beslut icke överklagas. Med hänsyn därtill att det finnes enstaka sinnessjuka, som ständigt och jämt anföra klagomål över inntagningen å sinnessjukhus, innehåller emellertid lagen det stadgandet att, därest nämnden avslagit en framställning om utskrivning, må nämnden först efter fyra månaders förlopp till prövning upptaga ny framställning från samme person. Denna bestämmelse utgör dock intet hinder för den för sjukvården å sinnessjukhuset ifråga ansvarige läkaren eller för överinspektören för sinnessjukvården att vid vilken tidpunkt som helst besluta om utskrivning.

Förutom uppgiften att vara högsta klagoinstans har sinnessjuknämnden fått den viktiga uppgiften att besluta om utskrivning från sinnessjukhus av »den, som på grund av sin sinnesbeskaffenhet av domstol förklarats icke kunna ällas till ansvar för begånget brott eller, enligt vad känt är, under inflytande av sinnessjukdom begått mot annans personliga säkerhet riktat brott, vilket icke blivit beivrat. I dylika fall har sålunda varken den för sjukvården å sinnessjukhuset ifråga ansvarige läkaren eller överinspektören för sinnessjukvården rättighet att besluta om utskrivning. Hittills har rätten att utskriya straffriförklarade legat hos medicinalstyrelsen (d. v. s. dess rättspsykiatriska nämnd), vilken emellertid med den nya lagen icke längre får någon utskrivningsrätt.

Som synes är den nya svenska sinnessjuklagen byggd på den allmänna principen, att garanterandet av å ena sidan skydd mot obefogat intrång i den personliga friheten å andra sidan samhällets skydd mot farliga och kriminella sinnessjuka vilar på ett intimt samarbete mellan representanter för den psykiatriska sakkunskapen och representant för domarkären.

Vad nu beträffar specialbestämmelserna om kriminalpatienter, inledes kapitlet härom (6 kap.) med ett par paragrafer angående omfattningen och ordningen för rättspsykiatriska undersökningar. I kapitlets första paragraf stadgas sålunda obligatorisk rättspsykiatrisk undersökning, innan domstol förordnar om en återfallsförbrytares internering¹⁾ eller dömer någon till ett års straffarbete eller därutöver för mord, mordbrand eller annat eldpåsättande, som icke företagits i sviklig avsikt, eller för försök till något av dessa brott. Vidare föreskrives här, att — där domstol på grund av att den tilltalade tidigare lidit av sinnessjukdom eller eljest funne anledning till antagande, att den tilltalade vid tiden för brottets begående varit av sinnesbeskaffenhet, som utesluter eller minskar straffbarheten — den tilltalade ej får dömas skyldig till brottet utan att läkares utlåtande blivit inhämtat angående hans sinnesbeskaffenhet vid tiden för brottets begående och beträffande frågan huruvida han är i behov av vård å sinnessjukhus. På det att domstolarna måtte få kännedom om huruvida en återfallsförbrytare tidigare lidit av psykisk rubbning, hade redan förut sådan ändring i lagen om straffregister²⁾ vidtagits, att det till detta skall vid fånges frigivning anmälas, därest han under strafftiden visat tecken på sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten. I detta sammanhang må även nämnas, att i en följande paragraf är föreskrivet, att, därest myndighet, vilken äger ålägga tvångsarbete, vid förhör med någon, som är föremål för förfarande, avseende ådömande av sådant arbete, finner anledning till antagandet att han

1) Ett referat av min i Monatschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform publicerade redogörelse för de svenska internerings- och förvaringslagarna återfinnes i denna tidskrift, sid. 66—68, år 1929.

2) Enligt en lag av år 1900 skall hos fängvårdsstyrelsen finnas straffregister, innehållande åtskilliga uppgifter angående bl. a. dem, som genom utslag av domstol eller myndighet i riket blivit dömda till straffarbete eller fängelse eller för snatteri till böter.

är sinnessjuk, får han ej dömas till tvångsarbete utan att läkares utlåtande inhämtats angående hans sinnesbeskaffenhet och beträffande frågan om han är i behov av vård å sinnessjukhus.

I fråga om sättet för rättspsykiatrisk undersökning ha vi hittills icke haft några lagbestämmelser. Sådan undersökning hade i fråga om häktade ända till det sista decenniet städse verkställts av vederbörande läkare i det fängelse eller häkte, där den häktade förvarades. Då det emellertid visat sig, att behovet av sakkunskap vid undersökning av häktades sinnesbeskaffenhet ej kunnat tillgodoses vid en del ortsfängelser, utfärdade fångvårdsstyrelsen år 1921 ett cirkulär, däri lämnades medgivande för fängesläkare, som så önskade, att bliva befriad från verkställande av rättspsykiatriska undersökningar, för vilket fall undersökningsfänge skulle för ändamålet flyttas enligt viss rayongindelning till fängelser med tillgång på psykiatriskt skolad läkare. Emellertid ha en hel del rättspsykiatriska undersökningar alljämt ägt rum i de olika ortsfängelserna, vartill kommer att nämnda cirkulär icke avsåg stadshäkten, vadan i dessa förvarade häktade, om vilkas sinnesbeskaffenhet domstol begärt utlåtande, alljämt blivit därstädes undersökta av vederbörande häktesläkare.

I den nya sinnessjuklagen har emellertid föreskrivits, att häktad, rörande vilkens sinnesbeskaffenhet domstol beslutat inhämta utlåtande, skall för undergående av undersökning överföras till den fångvården tillhörande sinnessjukavdelning, som skall mottaga för sinnessjukdom misstänkta från det häkte, där den tilltalade förvaras¹⁾. Som synes förutsätter denna bestämmelse, att

¹⁾ Sedan mer än 1½ decennium tillbaka äger den svenska fångvården egna sinnessjukavdelningar. För dessas uppgift har jag närmare redogjort i en artikel, publicerad i denna tidskrift, Nr. 4, år 1927.

Dessa sinnessjukavdelningar ha i allmänhet varit av en mera provisorisk karaktär, men har 1930 års riksdag beviljat medel till uppförandet av en ny sinnessjukavdelning med 60 platser vid Långholmens centralfängelse.

viss rayongindelning är bestämd för fångvårdens olika sinnessjukavdelningar, varom fångvårdsstyrelsen ock utfärdat cirkulär. Då syftet med bestämmelsen i fråga är, förutom åstadkommande av bättre observationsmöjligheter, att få garanti för att varje rättspsykiatrisk undersökning blir utförd av läkare, som har för uppgiften erforderlig sakkunskap, har i samband härmed i särskild kungörelse föreskrivits, att i avseende å behörighet till läkarbefattning vid sinnessjukavdelning inom fångvården skall gälla vad som finnes stadgat om behörighet till överläkarbefattning vid statens sinnessjukhus (d. v. s. att hava tjänstgjort minst 3 år vid något statens sinnessjukhus eller annat därmed jämförligt sinnessjukhus samt hava förvärvat skicklighet och omfattande erfarenhet i behandlingen av sinnessjuka).

Vad beträffar rättspsykiatrisk undersökning av tilltalad, som befinner sig på fri fot, har sådan hittills verkställts av vederbörande tjänsteläkare (provinsiälläkare, stadsläkare, o. s. v.). För att även för sådant fall få undersökningen verkställd av för uppgiften mera sakkunnig läkare har föreskrivits att, där domstol begärt utlåtande rörande sinnesbeskaffenheten hos tilltalad, som ej är häktad, åligger det medicinalstyrelsen att på anmälan av domstolen eller domaren förordna lämplig läkare att verkställa undersökningen och avgiva utlåtande till domstolen. Enligt särskilt stadgande är den tilltalade pliktig att för undersökningen inställa sig å tid och ort, som av läkaren bestämes, och äger läkaren att vid behov få handräckning av vederbörande polismyndighet såväl till den tilltalades inställelse hos sig som till skydd för sin personliga säkerhet. Skulle läkaren ifråga emellertid finna, att undersökningen ej kan verkställas utan att den tilltalade intages å sinnessjukhus, har han att därom göra anmälan hos domstolen, som — därest å brottet kan följa straffarbete, fängelse, avsättning eller mistning av ämbete på viss tid — äger, även utan medgivande av den tilltalade, förordna att denne skall intagas å ett statens sinnessjukhus. (Bestämmelsen är sä-

lunda icke tillämplig, därest endast bötesstraff eller disciplinstraff kan ifrågakomma.) Har emellertid sådant förordnande meddelats, skall den tilltalade, om undersökningsläkaren är anställd vid något sinnessjukhus, intagas å detta. I annat fall skall intagning ske å det statens sinnessjukhus, som medicinalstyrelsen på anmälan av domstolen eller domaren bestämmer, samt undersökningen efter styrelsens förordnande övertagas av där anställd läkare.

Undersökningsläkaren skall erhålla samtliga handlingar i målet. Finner läkaren det för bedömande av den tilltalades sinnesbeskaffenhet vara erforderligt, äger han att hos domstolen eller domaren göra framställning om vittnesförhör med personer, som kunna antagas äga kännedom om omständigheter av betydelse för bedömandet av den tilltalades sinnesbeskaffenhet. I sådan framställning bör angivas vad förhöret skall avse. Bestämmes att sådant skall äga rum, skall underrättelse härom lämnas till läkaren.

Beträffande tid, inom vilken läkarens utlåtande rörande häktads sinnesbeskaffenhet skall vara avgivet, är stadgat, att detta skall ske utan dröjsmål och senast inom två månader efter den häktades intagning å sinnessjukavdelningen, i den mån ej domstolen eller domaren i särskilt fall på framställning av läkaren medgivit anstånd. Där ovannämnt vittnesförhör blivit anställt, kan dock med utlåtandet utan särskilt medgivande anstå, till dess fjorton dagar förflutit från det förhørsprotokollet kommit läkaren tillhanda, under förutsättning att undersökningstiden ej därigenom förlänges till mer än tre månader. Här anförda tidsbestämmelser gälla även rättspsykiatriska utlåtande rörande tilltalad, som icke är häktad, med den tillämpning att tiden skall räknas, om den tilltalade intagits å sinnessjukhus, från den dag intagningen ägde rum men eljest från den dag läkaren mottog handlingarna i målet.

Hittills har gällt att domstol, sedan den erhållit av vederbörande läkare infordrat betyg om tilltalads sinnesbeskaffenhet, hade att överlämna detsamma till medicinal-

styrelsen och avvakta dess (d. v. s. dess rättspsykiatriska nämnds) utlåtande i ärendet, innan domstolen meddelade sitt beslut. Denna bestämmelse återfinnes icke i den nya sinnessjuklagen, som lägger i domstolens hand att själv pröva, huruvida den kan nöja sig med undersökningsläkarens utlåtande eller anser sig jämväl behöva inhämta medicinalstyrelsens yttrande i ärendet. I anledning härav har det emellertid stadgats, att undersökningsläkaren vid avgivandet av sitt utlåtande till domstolen samtidigt skall insända en avskrift av detsamma till medicinalstyrelsen och att denna myndighet (d. v. s. dess rättspsykiatriska nämnd) har att — därest den finner anledning föreligga, att frågan om den tilltalades sinnesbeskaffenhet underkastas ytterligare psykiatrisk granskning — ofördröjligen underrätta domstolen därom.

Har domstolen funnit sig föranlåten att efter mottaget läkarutlåtande begära yttrande rörande tilltalads sinnesbeskaffenhet av medicinalstyrelsen, äger denna, om den finner så erforderligt, hos domstolen eller domaren begära hållandet av sådant vittnesförhör, som ovan är nämnt, ävensom föranstalta om förnyat, på undersökning av den tilltalade grundat läkarutlåtande. I sistnämnda fall gäller beträffande häktad, att han skall överföras till det sinnessjukhus, vid vilket den läkare, som av styrelsen anmodats verkställa undersökningen, är anställd, och beträffande tilltalad, som vistas å fri fot, att styrelsen äger att hos domstolen göra framställning om hans intagning å sinnessjukhus; när sådan framställning bifallits, bestämmer styrelsen, å vilket sinnessjukhus intagningen (efter det domstolens beslut vunnit laga kraft) skall ske. Även äger medicinalstyrelsen att, där densamma föranstaltat om förnyat, på undersökning grundat läkarutlåtande, bestämma, inom vilken tid detta skall vara avgivet, med rätt att bevilja vidare anstånd.

Hitintills har medicinalstyrelsen själv plägat besluta om intagning å sinnessjukhus av tilltalad, som vistas på fri

fot, där den funnit så vara erforderligt, och vid behov även erhållit handräckning av vederbörande länsstyrelse för ändamålet, men, som av de anförda bestämmelserna framgår, får enligt den nya lagen endast domstolen fatta principbeslut om en på fri fot varande tilltalads intagning å sinnessjukhus för undersökning.

Genom särskilda bestämmelser är även reglerat, huru i fortsättningen skall förfaras med tilltalade, rörande vilkas sinnesbeskaffenhet domstolen begärt utlåtande. Förklarad tilltalad, som blivit undersökt å sinnessjukavdelning inom fångvården eller å sinnessjukhus, vara i behov av vård å sinnessjukhus — en fråga, varom i rättspsykiatriskt utlåtande ock skall lämnas utredning — skall han, vare sig han är häktad eller icke, kvarstanna å den plats, där undersökningen ägt rum, i avbidan på domstolens utslag. Härmed undanröjes den hittillsvarande olägenheten att å sinnessjukavdelning inom fångvården undersökt tilltalad, som befunnits sinnessjuk och i behov av hospitalsvård, likväl automatiskt återsänts till rannsakningsfängelset omedelbart efter det undersökningen blivit slutförd. Naturligtvis kan domstolen icke frånkännas rättligheten att förordna om den undersöktes förnyade inställelse inför Rätten, men till förekommande av att detta sker onödigtvis, har i lagen intagits ett särskilt stadgande av innehåll, att, därest tilltalad, som är intagen å sinnessjukhus eller sinnessjukavdelning, tillhörande fångvården, blivit hörd i målet, må domstolen ej förordna om hans vidare inställande, så framt ej särskilda skäl därtill äro, och att i varje fall läkarens yttrande skall inhämtas, innan sådant förordnande meddelas. Då sålunda utslag kan meddelas i den tilltalades frånvaro, är här vidare det stadgandet intaget, att det för sådant fall åligger Rätten att föranstalta om att utslaget delgives honom genom vederbörande läkares försorg.

Medan tidigare olika praxis varit rådande beträffande den fortsatta behandlingen av straffrifyklarade, i det sådana icke alltid fick, i avvaktan på plats å hospital, kvarstanna i för-

var hos fångvården utan understundom hemsändes för att omhändertagas av kommunen, har förstnämnda förfarande alltmera blivit regel, sedan sinnessjukavdelningar anordnats inom fångvården. Den praxis, som sålunda utbildat sig, har nu blivit lagfäst, i det att det stadgats, att — där tilltalad, som på grund av ovannämnda bestämmelser förvaras å sinnessjukhus resp. sinnessjukavdelning, tillhörande fångvården, genom utslag, som vunnit laga kraft, förklarats på grund av sin sinnesbeskaffenhet från ansvar fri — skall han, om han är intagen å sinnessjukhus, anses vara för vård där intagen samt, om han förvaras å sinnessjukavdelning inom fångvården, för vård där förbliva, till dess plats å något statens sinnessjukhus kan beredas honom. Åliggandet att göra ansökning om sådan vård, som hittills tillkommit vederbörande länsstyrelse, har överflyttats till vederbörande fångvårdsmyndighet. Då här ifrågasvarande sinnessjuka icke alltid kunna intagas i vilket sinnessjukhus som helst utan kunna behöva omhändertagas å dylikt, som är försedd med särskilda säkerhetsåtgärder, såsom kriminalasyl eller säkerhetspaviljong, har det syntes lämpligast att låta medicinalstyrelsen pröva intagningsansökningarna och bestämma, var den straffri-förklarade skall placeras. Det har därför stadgats, att det i här avhandlade fall ankommer på vederbörande fångvårdsmyndighet att hos medicinalstyrelsen göra framställning om den straffriförklarades intagande för vård å något statens sinnessjukhus. Vid sådan framställning skola fogas å fångvårdsanstalten förvarade handlingar, som angå den straffriförklarade och äro av betydelse för bedömandet av hans sinness tillstånd, antingen i huvudskrifter eller be-styrkta avskrifter.

För det fall tilltalad, som ej blivit för undersökningens verkställande intagen å sinnessjukhus, skulle vid straffri-förklaringen befinna sig å fri fot, tillkommer det däremot länsstyrelsen att, så snart utslaget vunnit laga kraft, genast förordna om den straffriförklarades intagande å sin-

nessjukhus för vård; och tilkommer det jämväl i detta fall medicinalstyrelsen att, efter anmälan av länsstyrelsen, bestämman å vilket sinnessjukhus intagningen skall ske. Kan plats å sådant icke omedelbart erhållas, har länsstyrelsen att, i avbidan på dylik plats, draga försorg om den straffriförklarades intagande å sinnessjukavdelning vid fångvården.

Vad beträffar utskrivning av straffriförklarad från sinnessjukavdelning inom fångvården, tillkommer beslut härom samma myndighet, som har att besluta om utskrivning av straffriförklarad från sinnessjukhus, alltså sinnessjuknämnden.

Vad vården av sinnessjuka fångar beträffar, har denna hittills ägt rum dels å sinnessjukhusen dels, efter tillkomsten av fångvårdens sinnessjukavdelningar, i allt större utsträckning å dessa. Alltjämt har det emellertid förekommit, att sinnessjuka fångar intagits å sinnessjukhus. Därmed följer emellertid en förlängd frihetsförlust, då vistelse å sinnessjukhus — till skillnad av vad förhållandet är med vistelsen å sinnessjukavdelning inom fångvården — icke inräknas i strafftiden. I den nya lagen är därför stadgat, att den sinnessjuka fången skall vårdas å sinnessjukavdelning inom fångvården, så länge han under strafftiden är i behov av vård å sinnessjukhus.

Till förekommande av den tidigare så ofta förefintliga vanvården av sinnessjuk fånge, som bestod däri, att denne efter sinnessjukdomens utbrott fick i avbidan på plats å hospital under månader, ja år kvarstanna i fångcell, har i den nya lagen stadgats, att fånge, som befinnes lida av sinnessjukdom eller beträffande vilken anledning finnes till antagande, att han lider av sådan sjukdom, skall, så snart ske kan, för vård eller observation intagas å sinnessjukavdelning inom fångvården. Det samma gäller även om häktad, som under rannsakingstiden befinnes lida av sinnessjukdom eller beträffande vilken anledning finnes till

antagande, att han lider av sådan sjukdom, även om domstolen icke begärt yttrande rörande hans sinnesbeskaffenhet. Nu anförda bestämmelser innebära, att straffångar och rannsakningsfångar icke få för vård överflyttas till hospital.

Är en å sinnessjukavdelning inom fångvården intagen fånge vid strafftidens slut fortfarande sinnessjuk och i behov av vård å sinnessjukhus, måste han dock utskrivas från nämnda avdelning, enär fångvården icke kan taga någon befattning med honom, sedan hans strafflid gått till ända. För att emellertid icke en sådan sinnessjuk må behöva hemsändas till sin hemort, har det ålagts vederbörande fångvårdsmyndighet att beträffande sinnessjuk fånge, som vid strafftidens slut kan antagas vara i behov av vård å sinnessjukhus, i god tid dessförinnan i vanlig ordning göra ansökan om intagning å sinnessjukhus. Beträffande det sådan ansökan bifogade läkarbetyget gäller den undantagsregeln, att det får utfärdas av den läkare, som är anställd vid fångvårdsavdelningen i fråga, även om han samtidigt är läkare vid det sinnessjukhus, där intagningen begärts. I övrigt är stadgat, att i stället för den levnadsberättelse, som eljest skall åtfölja ansökning om intagning å sinnessjukhus, skola vid denna fogas de å fångvårdsanstalten förvarade handlingar, som röra den sjuke och äro av betydelse för bedömande av hans sinnestillstånd, antingen i huvudskrifter eller bestyrkta avskrifter.

I fråga om utskrivning av den, vilken sålunda intagits å sinnessjukhus efter avtjänat straff, gälla de vanliga utskrivningsbestämmelserna, Rätt att besluta om utskrivning i sådant fall äger sålunda såväl den för sjukvården ansvarige läkaren som överinspektören för sinnessjukvården. Som av de här ovan refererade bestämmelserna framgår, har däremot rätten att utskriva straffriförklarad icke lämnats åt den medicinska sakkunskapen enbart, utan erfordras därvid enligt den nya lagen medverkan av såväl representant för domarkåren som lekmanrepresentant.